

УДК 657

ОСОБЛИВОСТІ СТРАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА СИСТЕМУ ОБЛІКУ

Олена Олексіївна ЛАВРОВА

здобувач кафедри обліку і аудиту Черкаського інституту банківської справи УБС НБУ (м. Київ)

E-mail: Elenalavrova.el@gmail.com

Анотація. У статті розглянуто специфічні особливості страхової діяльності, що зумовлюють виникнення особливих об'єктів обліку та показників фінансової звітності; обґрунтовано їх доцільність, суттєвість та необхідність розкриття.

Аннотация: в статье рассмотрены специфические особенности страховой деятельности, которые провоцируют возникновение особых объектов учета и показателей финансовой отчетности, обоснована их ответственность и необходимость раскрытия.

Ключові слова: страхування, страхова діяльність, об'єкт бухгалтерського обліку, компонент депозиту, розділення.

Ключевые слова: страхование, страховая деятельность, объект бухгалтерского учета, компонент депозита, разделение.

Постановка проблеми. Джерелом інформації щодо стану страхового ринку є дані Державного реєстру фінансових установ та фінансової звітності страховиків. Відповідно, їх достовірність знаходиться в прямій залежності від показників, що представлені страховиками у публічній звітності. У ринкових умовах посилюються вимоги до якості облікової інформації. Це вимагає більш прискіпливої уваги до процесу підготовки облікової інформації та формування фінансової звітності. Для її складання страховики України застосовують міжнародні стандарти фінансової звітності, що зумовлює певні особливості представлення показників. Враховуючи вище викладене, виникла необхідність у дослідженні методологічних та організаційних засад представлення узагальненої облікової інформації, що і зумовлює актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Певні обліково-аналітичні аспекти діяльності страхових компаній досліджували в своїх працях О. О. Гаманкова, Т. О. Гарматій, В. С. Лень, О. В. Бондаренко, М. О. Белгородцева, О. О. Гончаренко. В багатьох дослідженнях представлені вже особливості обліку в страхових компаніях, проте достатнє обґрунтування та виокремлення специфічних об'єктів обліку відсутнє. Таким чином, **метою статті** є виокремлення характерних особливостей страхової діяльності та їх впливу на систему обліку.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. За своєю сутністю, страхування – це сукупність економічних відносин із приводу створення цільових фондів грошових коштів, призначених для захисту майнових інтересів населення від раптових небезпек, котрі супроводжуються збитками. Створення цільових грошових фондів для страхування, управління ними і розподіл – це частина системи фінансових відносин, нерозривно пов'язана з іншими формами акумуляції та управління фінансовими ресурсами суспільства, такими, як державний бюджет, позабюджетні фонди соціального страхування, децентралізовані грошові фонди суб'єктів підприємницької діяльності [6, с. 288].

Згідно Закону України «Про страхування» страхування - це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних осіб та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними особами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів [1].

Таким чином, сутність страхової діяльності полягає в тому, що один суб'єкт, за відповідну плату, перебирає на себе фінансову частину ризиків іншого суб'єкта. При цьому, кошти аку-

мульовані у вигляді плати за страхові послуги підлягають інвестиційному розміщенню з метою захисту інтересів споживачів.

Виходячи з цього, змістом страхування є система замкнених перерозподільних відносин між його учасниками, об'єктом яких є формування ними цільового страхового фонду за рахунок грошових внесків і відшкодування з нього можливого надзвичайного та іншого збитку застрахованих або для виплати грошових коштів громадянам у разі втрати ними працездатності. Економічна природа страхування полягає у створенні спеціалізованими організаціями – страховими компаніями страхового фонду, формованого з внесків страхувальників (премій), з якого відшкодовуються збитки, яких зазнали страхувальники в результаті страхових випадків, покритих страхуванням [11, с. 15].

Особливості здійснення страхових операцій залежать від їх виду. При цьому, у сучасній літературі існує багато підходів до класифікації страхування. Класифікація страхування – це система поділу страхування на сфери діяльності, галузі, підгалузі та види, які розміщені таким чином, що кожна наступна ланка класифікації є частиною попередньої. Класифікація страхування має важливе значення у розумінні внутрішньої структури, у виробленні методичних підходів до оцінки страхової справи, а також у теоретичних дослідженнях страхування [11, с. 29].

Найпоширеніші підходи до класифікації видів страхування можна узагальнити наступним чином [на підставі 6–12]:

За об'єктами страхування

- майнове страхування (страхування майна громадян, страхування майна юридичних осіб) – сукупність видів страхування, об'єктом яких є майно юридичних і фізичних осіб;

- особисте страхування (страхування від нещасних випадків, медичне страхування, страхування життя і пенсій) – галузь страхування, в якій об'єктом страхування є життя, здоров'я, працездатність громадян;

- страхування відповідальності – галузь страхування, в якій об'єктом страхування є відповідальність перед третіми особами, які можуть зазнати збитків унаслідок діяльності або бездіяльності страхувальника.

За формами проведення страхування

- добровільне страхування – здійснюється на основі договору між страхувальником і страховиком;

- обов'язкове страхування – встановлює держава з метою захисту інтересів не лише окремих страхувальників, а й суспільства в цілому. Для здійснення обов'язкових видів страхування законодавчими актами визначаються перелік об'єктів страхування, обсяги страхової відповідальності, норми страхового забезпечення, порядок сплати страхових платежів, права й обов'язки учасників страхування.

За сферами діяльності або спеціалізацією страховика

- страхування життя – це матеріальне забезпечення особи після досягнення пенсійного віку чи у випадку втрати дієздатності через нещасний випадок;

- загальне (ризикове) страхування.

За родом небезпеки страхових ризиків

- за діяльністю страховика (морське, авіаційне, автотранспортне тощо);

- за видами ризиків (фінансові, кредитні, екологічні тощо).

За статусом страхувальника

- страхування фізичних осіб – проводиться на випадок створення фінансової безпеки для власника майна. Об'єктом страхування виступає майно фізичних осіб, яке належить їм на правах особистої власності;

- страхування юридичних осіб – страхування будівель (виробничого, адміністративного, соціально-культурного та суспільного призначення); споруд (вежі, щогли, агрегати та інші виробничо-технологічні установи), інженерного та виробничо-технологічного обладнання (комунікаційні системи, апарати, верстати, передавальні та силові машини, інші механізми); господарських будівель (склади, сховища, гаражі, майданчики, огорожі і т. ін.); окремих приміщень (цехи, лабораторії, кабінети); інвентарю, технологічного обладнання, меблів; незавершеного будівництва; товарно-матеріальних цінностей (товари, сировина, матеріали), а також страхування фінансових та кредитних ризиків.

За статусом страховика:

- державне страхування – послуги надають державні страхові організації (в т.ч. соціальне страхування);

- комерційне страхування – послуги надають страхові компанії, створені у формі акціонерних, повних, командитних товариств та товариств з додатковою відповідальністю;

- взаємне страхування – послуги надають товариства взаємного страхування.

На нашу думку, така класифікація потребує уточнення в частині поділу страхових договорів за їх тривалістю:

- короткострокове;
- довгострокове.

Але значно суттєвіше, на нашу думку, виходячи із сучасних реалій та міжнародних стандартів фінансової звітності, виокремити у складі страхування життя такі підвиди:

- інвестиційне страхування (з умовою дискреційної участі або без неї);
- безінвестиційне страхування.

Особливості страхової діяльності зумовлені пріоритетністю захисту інтересів споживачів страхових послуг та принципами їх реалізації. У 2000 році Міжнародна асоціація органів нагляду за страховою діяльністю (IAIS) (1994 рік створення), що об'єднує близько 180 країн, розробила «Міжнародні принципи здійснення страхових операцій». Ухвалення цього документа мало на меті забезпечення кращого контролю за галуззю страхування як на внутрішніх, так і на зовнішніх ринках; створення ефективно і стабільно функціонуючих ринків з метою захисту страховальників та їхніх інтересів; об'єднання зусиль усіх членів для розроблення стандартів нагляду тощо [11, с. 18].

Виходячи із принципів, представлених в даному документі та вимог чинного законодавства щодо захисту прав споживачів страхових послуг, слід виділити ряд особливостей, що властиві саме страховій діяльності:

- перестраховання ризиків: частку ризиків прийнятих у страхування страховик передає у перестраховання, таким чином, захищаючи споживача від власної неплатоспроможності за договорами страхування;

- страховий тариф: обсяги страхових внесків повинні покривати витрати страховика на власне утримання, забезпечення діяльності та отримання інвестиційного доходу. Страховий тариф – ставка страхового внеску з одиниці страхової суми за визначений період страхування [1];

- страхова сума: обсяг ризиків переданих у перестраховання обмежується сумою узгодженою сторонами, але не вищою ніж вартість предмету страхування;

- страхові резерви: за рахунок страхових премій формуються спеціальні резерви – математичні (для страховиків, що здійснюють страхування життя, так зване «life-страхування») або технічні (для страховиків, що здійснюють види страхування інші ніж страхування життя, так зване

«non-life-страхування», або ризикове чи майнове страхування). Такі резерви підлягають інвестиційному розміщенню та виступають гарантією виконання страховиком своїх зобов'язань при настанні страхових випадків;

- викупна сума: за умови дострокового розірвання договору страхування життя страховальник отримує грошову компенсацію, що включатиме не лише сплачені страхові премії, а і частку доходу від розміщення математичних резервів. Методика розрахунку таких сум здійснюється актуарієм та проходить експертизу в Національній комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ризиків фінансових послуг з метою підвищення рівня довіри до life-страхування та захисту інтересів споживачів таких послуг;

- інвестиційне страхування: договори страхування життя можуть мати компонент депозиту з умовою дискреційної участі або без неї, що підлягає розділенню. Тобто, за умови укладення довгострокового договору страхування життя страховальник може отримати не лише викупну суму, а і частку доходу від розміщення математичних резервів та гарантований елемент.

Перелік виокремлених особливостей не є вичерпним, проте саме такі специфічні процедури та методи захисту інтересів споживачів зумовлюють виникнення специфічних об'єктів обліку та їх оцінки. До таких об'єктів слід віднести:

- страхові резерви;
- частка перестраховиків у страхових преміях та виплатах;
- доходи страхових компаній, що поділяють на доходи від основної діяльності (надання страхових послуг) та від розміщення страхових резервів;
- гарантійний фонд страховика, що складається із резервного або додаткового капіталу та нерозподіленого прибутку;
- компонент депозиту за договорами страхування життя;
- бонуси за договорами страхування життя, що нараховуються за його компонентом депозиту;
- зобов'язання страховиків, в частині оцінки, перевірки адекватності та визнання у їх складі викупних сум та гарантованих елементів і умов дискреційної участі на підставі актуарних розрахунків;
- аквізичні витрати;
- активи страховика, в частині їх оцінки, що за вимогами міжнародних стандартів бухгалтерського обліку не можуть включати суми, що в пер-

спективі будуть виплачені страхувальникам, а також мати достатній рівень ліквідності;

- розрахунки із страховими та перестраховими посередниками.

Отже, особливості здійснення страхової діяльності та захисту інтересів страхувальників зумовлюють цілий комплекс специфічних об'єктів обліку.

Страхові послуги в Україні надаються фінансовими установами, що відповідають спеціальному комплексу вимог щодо організаційно-правової форми та обсягу капіталу, іншим особливостям, зареєстровані Уповноваженим органом та мають ліцензію на здійснення страхової діяльності. Такі фінансові установи повинні мати достатній рівень платоспроможності та ліквідності щоб забезпечити виплату страхових відшкодувань. З метою забезпечення достатньої фінансової стійкості страховиків, Законом України «Про страхування» визначено ряд специфічних вимог до страховика ще на етапі його створення:

1. страховики створюються у формі акціонерних, повних, командитних товариств або товариств із додатковою відповідальністю. Розглянемо кожну з цих форм. Акціонерне товариство передбачає формування капіталу за рахунок продажу (капіталізації) його акцій, що дозволяє акумулювати суттєвий обсяг коштів, які слугуватимуть гарантією платоспроможності. Якщо страховика створено у формі публічного акціонерного товариства, то його акції можуть слугувати додатковим інструментом залучення коштів, оскільки вони можуть перебувати у вільному обігу на ринку цінних паперів. Окрім того, управління товариствами, що створені в такій формі здійснюється, зазвичай висококваліфікованими найманими менеджерами, рішення яких підлягають схваленню загальними зборами акці-

онерів, що забезпечує ефективність такої моделі. Інші види запропонованих товариств не можуть виступати емітентами акцій, а отже, є незручними для залучення великого капіталу. Слід зазначити, що визначені форми господарювання забезпечують високий рівень гарантування виплати зобов'язань, а от у формі товариства з обмеженою відповідальністю страховик створений бути не може, адже його власники не несуть відповідальності за зобов'язаннями компанії власним майном. Звичайно, така норма поширюється і на акціонерні товариства, проте процедури їх банкрутства та ліквідації забезпечують гарантію виплат;

2. обсяг статутного капіталу страховика, який займається видами страхування іншими, ніж страхування життя, встановлюється в сумі, еквівалентній 1 млн євро, а страховика, який займається страхуванням життя, – 1,5 млн євро за валютним обмінним курсом України. Такі розміри капіталу забезпечують капіталізацію страховиків та обмежують доступ на ринок дрібних та ненадійних страховиків, що не здатні гарантувати страхових виплат;

3. статутний капітал страховиків може бути сплачений або у грошовій формі, або частково (до 25 %) державними цінними паперами. Такий склад капіталу зумовлює достатність ліквідності активів страховика та дозволяє гарантувати здійснення страхових виплат;

4. часткове обмеження діяльності страховиків-нерезидентів з метою формування власного капіталізованого страхового ринку.

На нашу думку, виокремлені особливості цілком здатні забезпечити виконання своєї основної функції – забезпечення платоспроможності страховика в частині виплати відшкодувань. Узагальнити їх можна у вигляді таблиці 1.

Таблиця 1

Специфічні об'єкти обліку страхової діяльності

Особливості страхової діяльності та страховиків	→	Специфічні об'єкти обліку та оцінки
1		2
перестраховання ризиків: частку ризиків прийнятих у страхування страховик передає у перестраховання, таким чином, захищаючи споживача від власної неплатоспроможності	→	частка перестраховиків у страхових преміях та виплатах
страховий тариф: обсяги страхових внесків повинні покривати витрати страховика на власне утримання, забезпечення діяльності та отримання інвестиційного доходу	→	доходи страхових компаній, що поділяють на доходи від основної діяльності (надання страхових послуг) та від розміщення страхових резервів

Таблиця 1 (продовження)

страхова сума: обсяг ризиків переданих у перестраховування обмежується сумою узгодженою сторонами, але не вищою ніж вартість предмету страхування	→	зобов'язання страховиків, в частині оцінки, перевірки адекватності та визнання у їх складі викупних сум та гарантованих елементів і умов дискреційної участі на підставі актуарних розрахунків
страхові резерви: за рахунок страхових премій формуються спеціальні резерви – математичні (для страховиків, що здійснюють страхування життя, так зване «life-страхування») або технічні (для страховиків, що здійснюють види страхування інші ніж страхування життя, так зване «non-life-страхування», або ризикове чи майнове страхування).	→	страхові резерви за їх видами
викупна сума: за умови дострокового розірвання договору страхування життя страхувальник отримує грошову компенсацію, що включатиме не лише сплачені страхові премії, а і частку доходу від розміщення математичних резервів. Методика розрахунку таких сум здійснюється актуарієм та проходить експертизу в Національній комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ризиків фінансових послуг з метою підвищення рівня довіри до life-страхування та захисту інтересів споживачів таких послуг	→	гарантійний фонд страховика, що складається із резервного або додаткового капіталу та нерозподіленого прибутку; активи страховика, в частині їх оцінки, що за вимогами міжнародних стандартів бухгалтерського обліку не можуть включати суми, що в перспективі будуть виплачені страхувальникам, а також мати достатній рівень ліквідності
інвестиційне страхування: договори страхування життя можуть мати компонент депозиту з умовою дискреційної участі або без неї, що підлягає розділенню. Тобто, за умови укладення довгострокового договору страхування життя страхувальник може отримати не лише викупну суму, а і частку доходу від розміщення математичних резервів та гарантований елемент	→	компонент депозиту за договорами страхування життя, бонуси за договорами страхування життя, що нараховуються за його компонентом депозиту
інші особливості	→	розрахунки із страховими та перестраховими посередниками, аквізичні витрати

Джерело: узагальнено автором на підставі [1-5]

Висновки. Отже, характерні особливості страхової діяльності зумовлюють виникнення спеціалізованих об'єктів обліку, а саме компонент депозиту за договорами інвестиційного страхування, частка капіталу щодо умов дискреційної участі, доходи та витрати від розміщення

страхових резервів, частка перестраховиків за видами страхування та резервів, а також специфічні елементи визнання та оцінки зобов'язань і резервів страховика. Розробка системи облікового відображення цих об'єктів становить перспективу подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Закон України № 85/96-ВР від 07.03.1996 р. «Про страхування» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua.

2. Закон України № 2664-III від 12.07.2001 р. «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua.

3. Закон України № 1629 від 18.03.2004 р. «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського

Союзу» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua.

4. Постанова Кабінету Міністрів України № 1706 від 28.10.1998р. «Програма реформування системи бухгалтерського обліку із застосуванням міжнародних стандартів» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua

5. Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ, МСФЗ для МСП, включаючи МСБО та тлумачення КТМФЗ, ПКТ). IASB; Список,

Стандарт, Міжнародний документ № 929_010 від 01.01.2012. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua.

6. Василик О. Д. Теорія фінансів: підручник. — К. : НІОС, 2000. — 416 с.

7. Гаманкова О. О. Ринок страхових послуг України: теорія, методологія, практика: [монографія] / О. О. Гаманкова. — К. : КНЕУ, 2009. — 283 с.

8. Гедз М. Й. Обліково-аналітичне забезпечення управління небанківськими фінансовими установами: монографія / Авт. колектив; За наук. ред. к.е.н., доц. М. Й. Гедза. — Київ : ТОВ «ДКС центр», 2009. — 392 с.

9. Криниця С. О. Небанківські фінансові установи: управління, фінанси та облік: монографія / Авт. колектив; За наук. ред. к.е.н., доц. С. О. Криниці. — Київ: ТОВ «ДКС центр», 2010. — 408 с.

10. Лень В. С. Облік і аудит у страхових організаціях: навч. посіб. — К. : Центр навчальної літератури, 2009. — 408 с.

11. Нагайчук Н. Г. Фінанси страхових компаній: навч. посібник / Н. Г. Нагайчук, О. О. Гончаренко. — К. : УБС НБУ, 2010. — 527 с.

12. Унінець-Ходаківська В. П., Костюкевич О. І., Лятамбор О. А. Ринок фінансових послуг: теорія і практика. Вид. 2-ге доп. і перероб: навч. посіб. — К. : Центр учбової літератури, 2009. — 392 с.